VASILE FRĂȚILĂ

SEXTIL PUŞCARIU ŞI DIALECTUL DE PE VALEA SUPERIOARĂ A OLTULUI

Micromonografia *Dialectul de pe valea superioară a Oltului* (în germ. *Der Dialekt des oberen Oltthales*), publicată în 1898, în numărul 5 al revistei „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig", p. 158–191, condusă de Gustav Weigand, reprezintă debutul în lingvistică al lui Sextil Puşcariu.

După cum mărturiseşte însuşi marele savant român, cercetările dialectale asupra graiului din zona menționată le-a întreprins la îndemnul lui G. Weigand, pe vremea când tânărul S. Puşcariu de abia împlinise 19 ani, mai exact, în vara lui 1896, după primul an de studenție pe care o începuse în 1995. În călătoria sa de studii Sextil Puşcariu este însoțit de un alt elev al lui G. Weigand, Ernst Bacmeister, care mai făcuse anchete în 27 de localități (punctele 150–177) pentru WLAD, în partea de vest a țării, la nord de Mureş (vezi Weigand 1897, p. 254, 336).

Până la apariția micromonografiei lui S. Puşcariu, G. Weigand cercetase graiurile dacoromâneşti din Banat (1895), din regiunea Crişurilor şi a Mureşului (1896) şi de pe Someş şi Tisa (1897), publicând totodată monografiile *Der Banater Dialeckt* (Weigand 1897), *Körösch-und Marosch Dialekte* (Weigand 1897) şi *Samosch- und Theiß-Dialekte* (Weigand 1899), aceasta apărând un an mai târziu după studiul lui Puşcariu[1].

Firește, lucrarea lui Puşcariu urmează modelul monografiilor lui G. Weigand, deschizându-se cu o *Introducere* (Einleitung) în care Puşcariu face şi o descriere a drumului parcurs (un fel de Reisebericht), continuând cu capitolele: I. *Fonetica* (Lautlehre), care conține răspunsurile la cele 103 cuvinte-tip (Normalwörter), II. *Flexiunea* (Flexion), în care se dau câteva informații privitoare la clasele morfologice: articol, substantiv (la el, Deklination), pronume şi verb, III. *Texte* (22 de texte de literatură populară transcrise fonetic, culese din trei localități: Comăna de Jos, Cuciulata şi Săvestreni). Lista celor 20 de localități (*Liste der von mir besuchten Ortschaften*) încheie studiul.

[1] S. Puşcariu (1968) scrie: „Când am plecat eu la Lipsca, [Weigand − nota n.] tocmai tipărea în anuar întâile rezultate din părțile vestice ale teritoriului studiat, în care trimitea acum şi pe doi elevi ai săi, pe Dr. Byhan şi Dr. Bacmeister, pentru anchete. Cu cel de al doilea am cutreierat şi eu pe jos în anul următor Ţara Oltului ardelean, cunoscând din proprie inițiativă cum trebuie strâns material pentru un atlas lingvistic" (*ibidem*, p. 35). În altă parte a volumului de memorii, S. Puşcariu notează: „Ancheta am făcut-o împreună [cu Ernst Bacmeister – nota n.] bătând în arşița soarelui pe jos şoselele prăfoase din Ţara Oltului din Transilvania de miazăzi. În cursul celor trei săptămâni am vorbit însă prea puțin despre deosebirile dialectale găsite şi mult despre literatură, artă şi felul în care fiecare din noi înțelegeam să ne fericim" (*ibidem*, p. 47).

BDD-A13525 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:50 UTC)

În *Introducere*, S. Puşcariu ne familiarizează cu spațiul geografic în care va desfăşura anchetele şi despre care spune că este un şes larg şi roditor, mărginit la nord şi la apus de râul Olt însuşi, iar la sud şi la răsărit de Carpați şi de ramificațiile acestora.

La data când Puşcariu a făcut anchetele, populația comitatului Făgăraş era constituită aproape în exclusivitate din români, care locuiau în masă compactă în această regiune. Aproximativ un procent din populație era formată din saşi care locuiau în Şercaia şi în Făgăraş, şi o jumătate de procent din unguri (inclusiv evrei), majoritatea dintre ei fiind funcționari. Din punct de vedere religios, românii erau ortodocşi sau greco-catolici, dar deosebirile confesionale aproape că nu au nicio importanță, în sensul că influența lor asupra limbii şi a obiceiurilor este minimă.

Însoțit, aşa cum am menționat deja, de E. Bacmeister, anchetele le începe la Cohalm (azi Rupea, în germ. Reps), care constituie şi punctul cel mai nordic al văii. Străbat(e) apoi pe jos valea Oltului până la Făgăraş, unde, urmând iarăşi obiceiul lui G. Weigand, profită de ocazia de a sta de vorbă (probabil, concomitent) cu țărani din Voila, Sâmbăta de Jos şi Dejani, cărora le-a pus întrebările din Chestionar. După aceasta se deplasează spre sud la Mărgineni, apoi, la nord-est de-a lungul Carpaților Meridionali, spre Perşani, punctul cel mai răsăritean al zonei. Cercetează şi graiul din Poiana Mărului, localitate ce nu se (mai) află în valea Oltului, ci aproximativ la 30 de km spre sud, în munți. „Dialectul”[2] acestei aşezări româneşti se deosebeşte atât de puțin de celelalte, încât el a considerat că îl poate încadra între graiurile din valea Oltului. Din cele de mai sus ar rezulta că S. Puşcariu a făcut ancheta în zigzag.

Înainte de a purcede propriu-zis la cercetarea temei, S. Puşcariu a apelat la sprijinul preoților şi al învățătorilor care, prin ospitalitate, dar şi prin efort şi faptă (*durch Rat und That*), i-au înlesnit munca. Mulțumiri speciale se simte obligat să aducă în primul rând învățătorului E. Crişan din Şinca Veche, care, prin bogate donații, a mărit biblioteca seminarului din Leipzig. De mare folos i-a fost şi confruntarea cu notițele luate, în paralel, de E. Bacmeister.

În anchete a aplicat sistemul de transcriere fonetică al lui G. Weigand, căruia i-a adăugat un nou semn, şi anume *ć*, care marchează nuanța intermediară între *t'* şi *ķ*. În privința notării, mai face următoarea precizare: notarea *i̯e* pentru *e* închis nu reproduce întotdeauna imaginea exactă a rostirii, în multe cazuri aceasta corespunde unui *e̯e*, al cărui prim *e* (*e̯*) este atât de închis, încât el numai foarte greu poate fi deosebit de *i̯* (= *i* deschis).

Înainte de a prezenta răspunsurile la cele 103 „Normalwörter”, în capitolul dedicat foneticii, S. Puşcariu face unele observații generale. Astfel, el afirmă că, dintre toate dialectele studiate de G. Weigand până la acea dată (adică cele din Banat, de pe văile Crişurilor şi a Mureşului şi de pe Someş şi Tisa), dialectele de pe valea superioară a Oltului se apropie cel mai mult de limba literară. În principal, deosebirile

[2] Prin *dialect* Weigand înțelege forma de existență a limbii comune limitată teritorial şi deosebită de limba literară sau care se opune limbii literare.

BDD-A13525 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:50 UTC)

față de aceasta constau în rostirea închisă a lui *e*, în tratamentul labialelor şi în păstrarea lui *-u* final şoptit[3].

În ce privește primul punct, adică rostirea închisă a lui *e*, aceasta merge atât de departe încât devine *-i̯e* sau se poate dezvolta în *ei̯*. Pentru primul caz face trimitere la cuvintele-tip („Normalwörter”), iar pentru cazul al doilea menționează cuvintele *ureche*, *vechi(ŭ)*, *păreche*, pe care le discută sub *cheie*.

Labialele urmate de iot (*j*) se vor transforma în palatalele corespunzătoare cu o asemenea consecvență încât în Veneția (de Jos), în gura unei femei, interjecția *piri-piri*[4], cu ajutorul căreia se adună puii, ajunge să sune *ḱiri-ḱiri*. Totuşi, această transformare (adică a labialelor în cuvintele împrumutate recent) nu are loc mai cu seamă în flexiune, la *m* şi *v*[5]. Forma *ji* (< *v* + *i*) poate evolua în continuare la *i* simplu sau la *ghi* (*ǵi*) „mai intensiv”. Tot la fel, spune S. Puşcariu, *ḱ* şi *ǵ* pot evolua la palatalele (= dentale) *t'*, *d'*, iar pentru stadiul intermediar în cazul celui dintâi la *ć*. Alături de formele *ḱ*, *ǵ*, *ń* (< *p*, *b*, *m*) se găsesc şi stadiile în care se mai păstrează şi labialele: *pḱ*, *bǵ*, *mń*. Ambele forme, specifică S. Puşcariu, pot fi auzite în una şi aceeaşi localitate, chiar şi în vorbirea aceleiaşi persoane, fenomen asupra căruia au atras atenția mai târziu şi alți cercetători care s-au ocupat de graiul din Țara Oltului[6].

În sfârşit, remarcă viitorul mare savant, acțiunea labialelor asupra lui *e* următor nu este consecventă. Astfel, spre exemplu, se spune *măr* (atât pentru pom cât şi pentru fruct), dar *merg* şi *trimeț* [trimets] (pers. 1 sg.). Dacă explicația *fe̯ată* > **făată* > *fată* este corectă, atunci, afirmă S. Puşcariu, forme ca *pe̯ană*, *pome̯ană*, *be̯at*, *ve̯ac*, *fe̯ară* (= fiară) se află într-o „flagrantă” opoziție în *masă*, *nevastă*, *fată*.

U final nu mai apare în punctele 242, 243 (adică în Cohalm şi Cuciulata), iar în 242 şi 245 (Comana de Jos şi Crihalm) nu se mai constată rotunjirea buzelor, aşa încât acest *-u* nu mai este perceptibil pentru ureche şi nu mai poate fi notat. Începând însă din punctul 246 (Veneția de Jos), *-u* final este din ce în ce mai perceptibil ca *-u* şoptit, şi dispare din nou, mai ales după lichide. Absolut deloc perceptibil este în Poiana Mărului (punctul 260). Interesant este că *-u* final, chiar şi după grup consonantic în frază, începe să dispară. Faptul acesta ne lămureşte şi în ceea ce privește evoluția: mai întâi *u* plin (sonor), apoi şoptit, şi, în sfârşit, fără a mai fi perceptibil.

Graiul de pe valea Oltului superior nu este unitar. Se constată deosebiri de la o localitate la alta şi, uneori, chiar în graiul aceluiaşi informator din aceeaşi localitate.

[3] „Die Unterschiede bestehen hauptsächlich in der auffalend geschossenen Aussprache der *e*-Laut, in der Behandlung der Labialen und in des Bewahrung des auslautenden *u* als geflüsterter Laut” (p. 160).

[4] Din forma magh. dialectală *piri*, *pirikam*; cf. *pirike* ‘puişor’.

[5] Un fel de falsă regresie sau, mai exact spus, de ducere la extrem a palatalizării labialelor şi în alte condiții decât în cele „normale” în graiul de pe valea Oltului superior, în cazul lui *p* şi *m* am întâlnit şi în textele publicate de V. V. Haneş (1921), în prepoziția *peste*, în *să scape*. Iată contextele: „Cârjă dă-i *chieste* capŭ. Zi-i să mă *scapchie*, fine” (p. 80). „Când să făcea zâoa bghine / Tu trăgeai țolu pe *mńine*” (p. 90).

[6] Vezi Dinu 1923; Haneş 1921, p. 47; D. Şandru 2004.

BDD-A13525 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:50 UTC)

„Sunt numeroase deosebiri de grai, fire şi port nu numai de la ţinut la ţinut, dar chiar şi de la sat la sat în Ţara Oltului” (Haneş 1921, p. 45).

Deosebiri de grai se înregistrează şi pe sexe sau pe generaţii:

„Bărbaţii sunt mai umblaţi, cutreieră sate, oraşe şi uneori ţări − câţi dintre «mocanii» aceştia nu străbat verile Bărăganul, Dobrogea şi Basarabia! − şi de aceea în limba lor se mai amestecă ceva din ce au auzit pe la oraş sau prin alte locuri ce au cutreierat. Femeile, dimpotrivă, sunt mai legate de satul şi de casa lor şi rămân mai credincioase faţă de tot ce le-a fost lăsat de înaintaşii lor.

La cei tineri, iarăşi, graiul pare ceva mai schimbat şi aceasta sub înrâurirea învăţatului la şcoală” (*ibidem*, p. 46).

Asemănător se exprimă şi Titu Dinu:

„E însă în viaţa lor [a drăguşenilor − nota n.] o notă ce trebuie ţinută în seamă. Sunt oamenii drumului. Altădată treceau dincoace; judeţul Ialomiţa a primit mulţi drăguşani; din acest motiv unii vorbesc foarte apropiat de ţăranii din părţile dunărene” (Dinu 1923, p. 108).

Şi D. Şandru remarcă:

„Urmărind problema graiului pe sexe, constatările ce se pot face privesc două categorii de fapte. Până la 20–25 de ani, omogenitatea graiului la bărbaţi şi la femei este mare, pentru că au trăit cam în aceleaşi condiţii şi au primit cam aceleaşi influenţe. De la această vârstă în sus, nu se mai poate vorbi de omogenitate pronunţată: graiul bărbaţilor este mai evoluat spre limba comună, iar cel al femeilor mai conservator. Palatalizarea labialelor, caracteristică graiului din Drăguş, se aude în mod curent la femei, pe când bărbaţii o evită adesea. Un important număr de neologisme apare mai cu seamă în graiul bărbaţilor şi mult mai puţin în cel al femeilor; sunt chiar multe cuvinte recent intrate în limbă pe care femeile nici nu le cunosc. Aceasta, pentru că bărbaţii continuă încă, prin armată, prin deplasări mai dese etc., să aibă legături cu limba comună, legături pe care femeile le au mai rar” (Şandru 2004, p. 252).

Dintre fenomenele divergente consemnate de S. Puşcariu menţionăm:

1. Rostirea lui *e* accentuat când în silaba următoare avem un alt *e* ca *e* deschis [*ę*] în *pene* (pl. lui *pe̯ană*) în punctele 244, 248, 250, 251, 254 (la Crihalm, Mândra, Galaţi, Făgăraş şi Voila). Aria lui *ę́* deschis din *pę́ne* nu se suprapune peste cea a lui *męse* (pl. lui *masă*) care, în afara punctelor menţionate, se găseşte şi în punctele 243 (Cuciulata) şi 255 (Săvestreni), nici cu a lui *męre* (pl. lui *măr* ‘fruct’) care a fost notat în Mândra (pct. 248), Galaţi, Făgăraş şi Dejeni (pct. 250, 251, 258). În restul zonei, *é* în această poziţie se rosteşte închis. Rostirea cu timbru închis a lui *e* în această poziţie duce până la diftongarea lui *e* la *i̯e*: *pi̯ene* (pl. lui *pi̯ană* < *pe̯ană*). Un alt fel de diftongare a lui *ę* închis o găsim în cuvintele *ureche, vechi(ŭ) (veche)* şi *păreche*, care apar sub formele *ureį́ḱe* în punctele 255, 256, 258, 260 (Săvestreni, Marginea, Şinca Veche, Poiana Mărului), alături de *vęk(e)* cu *e* închis, respectiv *păreį́ḱe*, alături de *părękе*. Fenomenul acesta i se pare lui Puşcariu a fi de

BDD-A13525 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:50 UTC)

natură epentetică[7], precum şi în *(u)oi̯ḱ*, în punctele 242, 243, 245, 247, 250, 251, 253, 255-258, alături de *(u̯)oḱ* şi *roi̯ke*, alături de *rokie* (3 silabe).

2. Nici în ce priveşte situaţia diftongului *o̯a*, graiul de pe valea superioară a Oltului nu este unitar. Astfel, diftongul *o̯a* se rosteşte *o̯* (*o* deschis) în punctele 242, 245, 248, 251, 254-259 (Crihalm, Veneţia de Jos, Mândra, Făgăraş, Voila, Săvestreni, Şinca Veche, Perşani) în cuvântul *so̯re*; se păstrează nemodificat (*o̯a*) [so̯are] în punctele 247, 250, 252 (Grid, Galaţi, Dejani), devine *u̯a* [su̯are] în punctul 260 (Poiana Mărului) şi se transformă în triftongul *u̯o̯a* [su̯o̯are] în 243, 244, 249 (Cuciulata, Crihalm, Şona).

Numeralul *nouă* se pronunţă *no̯u̯ă* în punctele 246, 248, 249, 256 (Părău, Mândra, Şona, Mărgineni), *no̯u̯ă* [-*e̯*] în 242, 243, 245, 250-252, 257 (Cohalm, Cuciulata, Veneţia de Jos, Galaţi, Făgăraş, Dejani), *no̯o* în 244, 247, 260 (Crihalm, Grid, Poiana Mărului) şi *no̯u̯ă* (cu *o* închis) în 253 (Sâmbăta de Jos) şi 259 (Perşani).

3. Deosebiri destul de importante de la o zonă la alta sau chiar de la o localitate la alta învecinate se constată în tratamentul labialelor urmate de iot.

P în *piatră* se palatalizează la *ḱ*: *ḱátră* [ḱatro̯] în punctele: 243–246, 248–255, 257–260, iar la pl. *ḱétri (-e)* în 243, 244, 248-254, 258, 260; *ḱetrĭ* în 257, 259, *ḱétrę* în 246; *ćátră* [tšatro̯] cu pl. *ćétrę* [tšętrę] în pct. 247 (Grid).

Stadiul *ḱ* l-a notat şi în *ḱéle*, pl. *ḱei* (= piele şi cheie) în 258, *coḱil* în 242, *ḱitulică* (= pitulice) în 243, *ḱită* (= pită) în 245, 246, 248-250, 251, 256-259, ‘*ulḱ* (= vulpi) în 256, *sḱinare* (-*e*) în 245, 246, 250, 251, 256, *ḱert[ŭ* (piert ‘pierdut’) în 248–251, 254, 256, 259.

Stadiul *pḱ* l-a notat în *lupḱ* 245, 254–256, *ţapḱ* [tsapḱ] în 243, *copḱíl* în 245, 254-256, *pḱert[ŭ* în 254, *pḱítă* în 244–245, 249, 254–256.

Ambele forme, adică atât *ḱ* cât şi *pḱ*, se găsesc în punctele 243, 245, 249, 251, 254–256.

Pentru stadiul *ć* mai citează cuvintele *ćíită*, *ćert[ŭ*, *coćíl*, notate, probabil, tot din punctul 247 (Grid).

Picior cunoaşte următoarele forme: *ḱiĉor[ŭ* în punctele 242–246, 248–251, 253, 254, 256–259; *pt'iĉór* în punctul 252 (Dejani), *pḱiĉór* în 255, 256 (Săvestreni şi Mărgineni), *ćiĉór* în 247 (Grid).

Pluralul lui *aripă* cunoaşte formele: *ariḱ* în 257, *‘aripḱ* în 243, *aripḱ* în 253, 254, 258, 259, *aript'* în 244–246, 250, 251, 255–258.

Tratamentul lui *b* este urmărit numai în cuvântul *vrabie*: *bǵ: vrabǵie (-e)* în 248, 249, 252–254, 258, 260; *bd': vrabd'e* (2 silabe) în 243–247, 250, 251, 259; *vrabd'ie* (3 silabe) în 256 (Mărgineni), *vráǵe* în 242 şi 257 (Rupea şi Ohaba).

M urmat de iot cunoaşte stadiile *mń* şi *ń: mńercurĭ* în punctul 250 (Galaţi), *ńercur[ĭ* în 242–244, 246–249, 252–260; *mi̯ercurĭ*, ca în limba literară, în 245 (Veneţia de Jos). Alte exemple: *ńic(uţ)* în 242, 243, 255, 256; *ńíe* în 243, *cărăńidă*

[7] „Dies *i̯* scheint mir epenthetischer Natur zu sein” (p. 163).

BDD-A13525 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:50 UTC)

în 250, *ulń* (pl. lui *ulm*) în 257–258; *poń* în 257, *pomń* în Perşani, *mńic* în Poiana Mărului.

Labiodentala sonoră *v* în *viţel* prezintă stadiile: *yiţăl* în 242-247, 249-251; *ǵiţăl* în 255–256, *ǵiţel* în 248, 253, 254, 257–259; *ǵiţel* în 252 şi *iţăl* în 260. Alte exemple: *yine* (= vine) în 242, 243, 245, 249, 250; *ǵine* (= vine) în 255, 256 (ca şi *ǵine* = bine, gut*)*, *loǵit* (= lovit), *in* (= vin) în 256, respectiv în 260.

Viţea cunoaşte formele: *yiţ̯ea (-ę)* în 242–247, 249–251; *ǵiţ̯ia(-ę)* în 255, 256, 258, 259, *ǵiţa* în 252–254, *iţ̯ea* în 260.

Corespondenta surdă (*f*) urmată de iot se palatalizează la *ħ*: *ħer* sau *ħęr* în punctele 251, 255, 260, *ħiérŭ* sau *ħęrŭ* în 246–250, 252–254, 256–259. Alte exemple: *ħir*, *ħilip* (= Filip) în 242, *ħire*, *să ħie* în 256.

Cu toate deosebirile care se găsesc în număr destul de mare în graiul din diferite zone ale văii superioare a Oltului, există şi o serie de particularităţi comune întregii arii, unele cuprinzând inclusiv graiurile de la nord de Mureş sau numai pe cele din Transilvania de centru şi sud.

Din prima categorie menţionăm forma *câne* (< lat. *canem*) fără anticiparea analogică a elementului palatal după pl. *câni* (> *câini*). Varianta *câi̯ne*, ca în limba literară şi ca în graiurile de la sud de Carpaţi, se găseşte numai în două puncte: 242 şi 243 (Rupea şi Cuciulata).

R în *cer* ‘boltă cerească’ (< lat. *caelum*) se pronunţă muiat [ŕ] sau şi cu o rotunjire a buzelor [ŕ^{ų}]: *ĉeŕ*, respectiv *ĉeŕŭ* în toate punctele, mai puţin în punctul 243 (Cuciulata). Tot cu *r* palatal [*ŕ*] cuvântul respectiv se pronunţă şi în Banat (*śeŕ*), precum şi pe văile Crişurilor şi a Mureşului, dar şi pe Someş şi Tisa (Weigand 1896, p. 22; 1897, p. 273; 1899, p. 22). După Alexandru Philippide (2011, p. 333) în forma *cerĭ* [ĉeŕ] pentru *cer* (< lat. *caelum*) s-a amestecat sufixul *-erius*: **celium* sau **cerium*, devenit *ceriu* pronunţat cu *r* muiat şi puţin rotunjit.

E se velarizează după *s* în *săcară* ‘secară’ în majoritatea punctelor sau trece la un *e* spre *ă* (notat *e̯* = *e* cu un cerculeţ gol dedesubt) şi se păstrează ca în sudul Carpaţilor Meridionali, în graiurile tipic munteneşti, şi ca în limba literară, în punctele 248, 253 şi 260 (Mândra, Sâmbăta de Jos şi Poiana Mărului).

Acelaşi fenomen se întâmplă şi după *ţ*, în *yiţăl*, *ǵiţăl* sau *iţăl* respectiv în *ǵiţel* (notat gitso̯l), păstrându-se ca în limba literară, *ǵiţ**e**l*, numai în punctul 252 (Dejani), la pl. *ǵiţ**e**i* [-e̯i] în 248, 252-254, 256–259.

I se velarizează după *ţ* devenind [î] în *cuţît* [kutso̯t], *cuţît[u* [kutso̯t[ŭ] sau un *i* trecut spre *î* [i̯] [kutsi̯t] sau *kutsit[ŭ* cu *u* şoptit peste tot.

Acelaşi fenomen are loc şi în *ţin* (pers. 1 sg. indic. prezent): *tsiu̯* în 255–257, *tsu̯i̯ŭ* în 250, *tsu̯u* în 244, 246, 248, 249, 252, 260, *tsuu̯* în 242, *tsu* în 243 şi 245, unde *î* a fost asimilat la *u: ţîu̯* > *ţuu̯* > *ţu*.

În cele mai multe puncte nu se aude nici urmă de *i* şoptit în *marţi*, notat *marts*. *Ţ* puţin diezat [ţ^{ì}], notat [ts^{ĭ}]: *martsĭ*, a fost înregistrat în punctele 246, 248, 249 şi 250 (Părău, Mândra, Şona şi Galaţi).

BDD-A13525 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:50 UTC)

Se păstrează *i* în *tinăr* (< lat. *tenerus*), notat *tinọr* sau *tiner[u* (cu *e* trecut spre *ă*) ca în centrul şi nordul Ardealului şi ca în Banat [tśinọr].

S este dur nu numai în *săcară*, ci şi în *seară*, care peste tot se pronunţă *sară* [sarọ], cu trecerea diftongului *e̯a* în poziţie dură la *a*.

Peste tot se pronunţă *mânc* [mu̯nk] ‘mănânc’.

Ş este dur în cuvântul *cămaşă* [kọmašọ] în punctele 242, 244, 249, 250, 252, 257–259; la pl. *cămăş* [kọmọš] în punctele 249, 250, 252, 257–259, şi moale, în sensul că după el este tolerat *e: cămaşe* [kọmaše] sau *e* (*e* trecut spre *ă*) [kọmaše] în punctele 243, 248, 249, 254. *Ş* este dur în *uşă* [ušọ] în punctele 244, 248, 249, 253, 254, cu pl. *uş* [uš] şi moale *uşe* (-e) în 242, 243, 245–247, 250–252, 255–260. *Ş* este dur şi în cuvântul *şa* (< lat. *sĕlla*) notat *ša* în punctele 242–248, 250, 252–254, 256–259 şi *şauă* [šau̯ọ] în 249, 251, 255, 260[8].

Din domeniul accidentelor fonetice menţionăm asimilarea lui *ĝ* la *ǵ* faţă de *ḱ* în *ǵenunḱe* [notat ǵenuñke] şi a lui *n* la *r* în *rândurică* [rụndurikọ], dacă nu este vorba cumva despre rotacismului lui *-n-* simplu intervocalic, cum credem că este mai puţin probabil[9]. *Deget* cunoaşte sincopa celui de al doilea *e* (neaccentuat) în toate localităţile: *deşt[ŭ*, *dịeşt[ŭ*, *dịežd* etc. în afară de punctul 244 (Crihalm) unde se spune *dịedžet*.

Dintre faptele de natură *morfologică* semnalate de Puşcariu menţionăm:

− articolul hotărât *-l* a dispărut din vorbire peste tot, el auzindu-se, ici şi colo, doar în cântecele populare din motive metrice (de rimă);

− *cale* are pl. *căl′* în punctele 244 şi 251, iar *vale – văl′* în 244;

− *an* are pl. *anĭ* şi *ai̯* în 245 şi numai *ai* în 243 şi 244;

− verbele *a trimite* şi *a sări* au la indic. prez. pers. 1 sg. forme iotacizate: *trimeţ*, respectiv *sai̯ŭ*;

− auxiliarul *a avea* are atât pentru pers. a 3-a sg. cât şi pentru pers. a 3-a pl. forma *o: s-o dus*, *s-o măritat*, *o văst*, *o cântat*, *o vint* (el, ea, ei, ele);

− *a putea* are la indic. prez. pers. 1 sg. forma *poć*^{u} [potšŭ];

− perfectul simplu (aoristul) este înlocuit de obicei cu perf. compus;

− *a merge*, la imperativ pers. a 2-a sg. are forma *meŕ* (*merĭ*);

− verbele *a vedea*, *a găsi*, *a veni*, *a pierde* au forme scurte de participiu: *văst[ŭ*, *găst[ŭ*, *vent* sau *vint[ŭ*, *(p)ḱert*, respectiv *ĉert[ŭ* (pct. 247 Grid);

− verbul *a jura* la pers. 1–3 sg. indic. prez. are formele: *jor*, *jori*, *joară*.

Din domeniul *lexicului* menţionăm câţiva termeni mai interesanţi cuprinşi în cap. IV *Glosar* (p. 189–190): *borească* ‘femeie, soţie’ despre care DA, I, s.v. spune că este contras din *boiereasă*, cuvânt întrebuinţat mai ales în acele regiuni în care autonomia românească şi boierimea s-a păstrat mai mult timp, adică în Ţara Oltului şi în Maramureş; *drigană* ‘bivoliţă’, lăsat fără etimologie în DLR, tom. I, partea a

[8] Atragem atenţia că acest *ş* [š], care tolerează pe *e* după el, nu este identic cu *ś* din graiurile de la sud de Carpaţii Meridionali.

[9] Forma *rândurică* sau *rândurea* (< lat. *hirundinella*) a fost notată din sudul Ardealului şi de ALR I şi ALR II, precum şi de alte surse: Polizu, Barcianu, *Lexiconul de la Buda*, Alexi (vezi, inclusiv pentru sigle, DLR, tomul IX, litera R, s. v. *rândunea*).

BDD-A13525 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:50 UTC)

6-a, litera D, provine probabil din numele propriu *Drăgană*, dat de obicei bivoliţelor; *fumur*, adj. ‘braun, fumuriu’ (< lat. *fumulus, -a, -um* ‘idem’, cu schimbare de sufix, pentru *fumidus* − DA); *cocobarză* ‘barză, cocostârc’ (< *cocostârc* + *barză*); *pomeselnic* ‘văl sau bucată de pânză (albă, brodată) pe care le poartă femeile pe cap; ştergar’, cu etimologie necunoscută; *spaţ* ‘ein Teil beim Webstuhl’, ‘distanţa de la sulul dinainte al războiului de ţesut până la spată’ (< lat. *spatium*); *a ţâpa* ‘a arunca’, sens cunoscut în special în graiurile ardeleneşti, cuvânt, după majoritatea dicţionarelor, cu etimologie necunoscută.

În loc de concluzii:

1. Dintre toate lucrările dedicate graiului de pe valea Oltului transilvănean, monografia lui S. Puşcariu are cea mai deasă reţea de puncte, puncte ce au fost incluse şi în reţeaua atlasului lui G. Weigand. Din cele peste 40 de sate câte are Ţara Oltului (după Dinu 1923, p. 107), S. Puşcariu a reţinut 20 (19), şi anume: Cohalm pct. 242, Cuciulata – 243, Crihalm – 244, Veneţia de Jos – 245, Părău – 246, Grid – 247, Mândra – 248, Şona – 249, Galaţi – 250, Făgăraş – 251, Dejani – 252, Sâmbăta de Jos – 253, Voila – 254, Săvestreni – 255, Mărgineni – 256, Ohaba – 257, Şinca Veche – 258, Perşani – 259, Poiana Mărului – 260. Din Comăna de Jos (pct. 243 b) a cules numai texte.

2. În ceea ce priveşte informatorii, acestora nu li se dau numele. Se specifică doar sexul: bărbat sau femeie în vârstă, la unii şi etatea exactă: femeie de 80 de ani (la Cohalm), femeie de 72 de ani (la Grid). În unele localităţi a anchetat copii: copil de 12 ani (la Crihalm), copil de 10 ani (la Părău), copil de 10 ani (la Mărgineni).

3. Curios este că nici una dintre localităţile de pe valea Oltului transilvănean anchetate de S. Puşcariu nu a fost reţinută în reţeaua *Atlasului lingvistic român* (nici în ALR I, nici în ALR II). În ALR I a fost inclusă Şinca Nouă, punctul cartografic 178 (S. Puşcariu anchetase Şinca Veche, punctul 258), iar în ALR II a fost inclusă localitatea Arpaşul de Jos, pct. 258, neanchetat de S. Puşcariu.

4. În ALRR−Transilvania, dintre localităţile anchetate de S. Puşcariu în 1896 au fost incluse Şona (pct. 413 în ALRR−Transilvania) şi Veneţia de Jos (pct. 414), precum şi Drăguş, pct. 422, anchetat de Titu Dinu, apoi de V. V. Haneş şi de D. Şandru, dar nu şi de S. Puşcariu pentru monografia pe care o discutăm aici.

5. Valoarea lucrării lui Puşcariu constă mai ales în faptul că ea ne oferă prima descriere amănunţită a fenomenelor fonetice caracteristice graiului de pe valea Oltului superior, înregistrând cu destulă acribie diversele nuanţe ale vocalelor, diftongilor şi consoanelor din acest colţ de ţară.

6. Locul graiului (graiurilor) de pe valea Oltului superior în cadrul dialectului dacoromân, vechimea şi originea lor nu a făcut obiectul cercetării de faţă.

Menţionăm numai că localităţile anchetate de Puşcariu au fost atestate toate până în secolul al XVI-lea. După Coriolan Suciu (1968) în secolul al XIII-lea sunt atestate documentar Veneţia de Jos şi Făgăraşul, în secolul al XIV-lea: Cuciulata, Crihalm, Grid, Galaţi, Cohalm (azi Rupea), în secolul al XV-lea: Mândra, Şona, Dejani, Mărgineni, în secolul al XVI-lea: Părău, Sâmbăta de Jos, Voila, Ohaba, Săvestreni, Şinca Veche, Perşani, Poiana Mărului.

BDD-A13525 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:50 UTC)

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE. SIGLE

ALR I = *Atlasul lingvistic român*. Partea I, de Sever Pop, vol. I. *Părţile corpului omenesc şi boalele lui*, Muzeul Limbei Române, Cluj, 1938; vol. II. *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, Sibiu–Leipzig, Muzeul Limbei Române–Otto Harrassowitz, 1942.
ALR II, s.n. = *Atlasul lingvistic român*. Partea II, serie nouă, vol. I–VII, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R./R.S.R., 1956–1972.
ALRR–*Transilvania* = Grigore Rusu, Viorel Bidian, Dumitru Loşonţi, *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania*, vol. I–III, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1992, 1997, 2002.
ALR II = *Atlasul lingvistic român* [...], publicat de Muzeul Limbei Române, sub conducerea lui Sextil Puşcariu. Partea II, de Emil Petrovici, vol. I, Sibiu–Leipzig, 1940.
DA I = DA = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, Bucureşti, 1913–1948.
Dinu 1923 = Titu Dinu, *Graiul din Ţara Oltului*, în GS, I, 1923–1924, nr. 1, p. 107–139.
DLR = *Dicţionarul limbii române*. Literele *M* şi urm., Editura Academiei R.S.R./Române, Bucureşti, 1965 şi urm.
GS = „Grai şi suflet", Bucureşti, I, 1923–1924 şi urm.
Haneş 1921 = V. V. Haneş, *Din Ţara Oltului. Însemnări etnografice şi lingvistice, culegeri de texte, glosar de cuvinte şi multe clişee*, Bucureşti, Editura Casei Şcoalelor, 1921.
Jb = „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig", I, 1894–XXVI–XXIX, 1921.
Philippide 2011 = Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Polirom. 2011.
Puşcariu 1898 = Sextil Puşcariu, *Dialectul de pe valea superioară a Oltului* (*Der Dialekt des oberen Oltthales*), în Jb, 1898, nr. 5, p. 158–191.
Puşcariu 1968 = Sextil Puşcariu, *Călare pe două veacuri. Amintiri din tinereţe (1895–1906)*, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968.
Suciu 1968 = Coriolan Suciu, *Dicţionar istoric al localităţilor din Transilvania*, vol. I–II, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1967, 1968.
Şandru 2004 = D. Şandru, *Probleme de dialectologie românească*. Ediţie îngrijită de Tudora Şandru Mehedinţi, Bucureşti, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, 2004.
Şandru 2004a = D. Şandru, *Graiul din Drăguş*, în Şandru 2004, p. 240–315.
Weigand 1896 = G. Weigand, *Der Banater Dialeckt*, în Jb, III, 1896, p. 198–332.
Weigand 1897 = G. Weigand, *Körösch-und Marosch Dialekte*, în Jb, IV, 1897, p. 250–336.
Weigand 1899 = G. Weigand, *Samosch- und Theiß-Dialekte*, în Jb, VI, 1899, p. 1–85.
WLAD = *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, J. A. Barth, Leipzig, 1909.

SEXTIL PUŞCARIU UND DER DIALEKT DES OBEREN OLTTALES
(*Zusammenfassung*)

Die Minimonographie **Der Dialekt des oberen Oltthales**, die 1898 im „V. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar) zu Leipzig", S. 158-191, von Gustav Weigand geleitet, veröffentlicht wurde, stellt das linguistische Debüt von Sextil Puşcariu dar. Bei seinen in 20 Ortschaften aus dem Komitat Fogarasch unternommenen Erhebungen wurde Sextil Puşcariu von einem anderen Schüler Gustav Weigands begleitet, nämlich von Ernst Bacmeister. Die Erhebung, die die wichtigsten phonetischen Phänomene im Bereich des Vokalismus und des Konsonantismus der erforschten Gebiet betrifft, wurde mit Hilfe des Fragebogens von Gustav Weigand durchgeführt. Puşcariu vertritt die Meinung, dass der „Dialekt" des oberen Olttales unter allen von Weigand bis zu jenem Datum studierten dakorumänischen Dialekten (Banat, die Täler der Marosch und der Kreischflüsse sowie des Somesch und der Theiß) der literarischen Sprache am meisten ähnelt. Die Unterschiede zu dieser bestehen hauptsächlich in der dunklen Aussprache des *e*, in der Palatalisierung der Labiale und im Erhalt des auslautenden geflüsterten *–u*. Der Dialekt des siebenbürgischen

BDD-A13525 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:50 UTC)

Olttales ist nicht einheitlich, da Unterschiede von einer zur anderen Ortschaft festgestellt wurden, und manchmal sogar in der Mundart desselben Informanten aus derselben Ortschaft.

Der Wert der Arbeit von Sextil Puşcariu besteht besonders in der Tatsache, dass diese uns die erste ausführliche Beschreibung der phonetischen Phänomene, die für diesen Teil des Landes charakteristisch sind, bietet, wobei der Autor mit ziemlicher Genauigkeit die verschiedenen Nuancen der Vokale, Diphtonge und Konsonanten des Dialektes des oberen Olttales aufgezeichnet hat.

Cuvinte-cheie: *minimonografie*, *graiurile dacoromâne*, *Valea Oltului, fenomene lingvistice*, *Gustav Weigand*.
Schlüsselwörter: *Minimonographie*, d*akorumänische Dialekte*, *das obere Olttal*, *Sprachphänomene*, *Gustav Weigand.*
Keywords: *Minimonografy*, *Daco-Romanian dialects*, *upper Olt valley*, *linguistic phaenomena*, *Gustav Weigand*.

Universitatea de Vest
Facultatea de Litere, Istorie şi Teologie
Timişoara, Bd. Vasile Pârvan, 4
fratila_v@yahoo.com

BDD-A13525 © 2015 Editura Scriptor; Editura Argonaut
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:51:50 UTC)